

ЗАКЛЮЧЕННЕ

Рэформа 1861 г., а затым і рэформы для дзяржаўных сялян, вольных людзей і сельскіх чыноўнікаў па свайму зместу насілі буржуазны харктар. Аб гэтым сведчыць тое, што сяляне атрымалі асабістую свабоду, зямлю, пасля правядзення выкупной аперацыі мелі права займацца рознымі відамі жыццядзейнасці – промысламі, гандлем і г. д., а таксама перайсці з саслоўя вясковых абывацеляў у іншыя.

Разам з тым асабістая свабода, зямля і грамадзянскія права набываліся за выкуп, які абсалютная большасць сялян не магла выплаціць адначасова. Выкупная аперацыя прадоўжылася да 1907 г. Акрамя гэтага, свабоду сялян абмяжоўвала і саслоўная арганізацыя – абшчына, якая ўжо напрыканцы XIX ст. пераўтварылася ў тормаз сельскагаспадарчай вытворчасці. Абшчынныя парадкі і сялянскае малазямельле сталі асноўным аб'ектам аблекавання губернскіх нарад МУС 1894–1895 гг. і Асобай нарады аб патрэбах сельскагаспадарчай прымесловасці.

Асобая нарада пад старшынствам міністра фінансаў С. Ю. Вітэ ўтварыла губернскія і павятовыя камітэты па разгляду сялянскага пытання. У другі раз у гісторыі імперыі пасля падрыхтоўкі рэформы 1861 г. у складзе губернскіх і павятовых камітэтаў увайшлі прадстаўнікі грамадзянства, у тым ліку і сяляне. Падчас аблекавання земельнай праблемы падчыніліся ў праблему пад'ёму сельскагаспадарчай вытворчасці і жыццёвага ўзроўню сялян.

Асобая нарада, як і ўсе папярэдні, не дала практычных вынікаў у вырашэнні аграрнага пытання. Рэзултаты падрыхтоўкі падчыніліся падчыненію стальпінскай аграрнай реформы. Нарада актывізавала і грамадска-палітычнае жыццё ў краі Адэсцянаціі, волі да практычнага вырашэння сацыяльна-аграномічнага пытання ва ўрадавых колах ітыгульявала трансфармацыю левараўдыкільных падыходаў да гэтай праблемы. Гэта наглядна прайвілася ў аграрных програмах палітычных партый і дзейнасці II Дзяржаўных дум.

III Дзяржаўная дума была больш памяркоўнай, практычна па ўсіх пытаннях падтрымлівала ўрад. Яна ж, у прыватнасці, адабрыла аграрную рэформу П. Стальпіна. Правыя дэпутаты ад Беларусі падтрымалі ўказ ад 9 лістапада 1906 г. і лічылі, што ён з'яўляецца адзінам сродкам вырашэння аграрнага пытання і выратаваннем ад рэвалюцыі. Сялянскія дэпутаты ад Беларусі выступілі за разбурэнне абшчыннага землеўладання, перадачу зямлі ў асабістую прыватную уласнасць, дабіваліся паніжэння працэнтаў па пазыках Сялянскага банка.

Сталыпінская аграрная рэформа з'явілася працягам урадавай палітыкі, але ўжо ў яе практычным праламленні. Пры правядзенні рэформы была зроблена стаўка на заможнае, а не на ўсё сялянства. Мэта – фарміраванне на сяле сярэдняга класа як гаранта сацыяльной і палітычнай стабільнасці ў дзяржаве. У сувязі з гэтым прадугледжвалася садзеінчанне выхаду з абшчыны, арганізацыя хутарскіх і адрубных гаспадарак, перасяленне часткі сялян на новыя землі за Уралам і ў Сярэднюю Азію. Пры гэтым актывізавалася роля Сялянскага банка, які фінансава паскараў рэформу, а таксама земстваў. Апошнія прапагандавалі агракультуру сярод сялян, арганізоўвалі касы ўзаемадапамогі, розныя курсы па падрыхтоўцы спецыялістаў сельскай гаспадаркі з ліку сялян і г. д.

Вынікам рэформы з'явілася тое, што селянін пераўтвараўся з «паўперсон» ў персону, грамадзяніна з адпаведнымі грамадзянскімі правамі. Рэформа прама ці апясрэдавана паўтывала на рост сельскагаспадарчай і прамысловай вытворчасці, развіццё гандлю, шляхоў зносін, сельскагаспадарчае і прамысловое асваенне новых тэрыторый. Яна ў пэўнай ступені зняла праблему малазямелья, паскорыла зямельныя мабілізацыйныя працэсы. Разам з тым пры правядзенні рэформы, як і ўсякага іншага грандыёзнага мерапрыемства, былі і ўмысныя, і няумысныя пралікі і недахопы. Фінансавая складовая рэформа была недастатковай, у прыватнасці, для арганізацыі і ўладкавання перасяленцаў. Разам з эканамічнымі стымуламі быў задзейнічаны і адміністратыўны рэсурс, што выклікала незадавальненне сялян-абшчыннікаў. А гэта прыводзіла да абвастрэння сацыяльнага супрацьстаяння ў вёсцы. У ўсё ж такі, нягледзячы на гэта, аграрныя мерапрыемствы П. Сталыпіна атрымалі назну рэформа, гэта значыць прагрэсіўнага працэсу без карэннай ломкі грамадска-еканамічных адносін у вёсцы.

Структурным элементам сельскагаспадарчай вытворчасці з'яўлялася памешчыцкая гаспадарка. Рэформа 1861 г. тычылася не толькі сялян, але і памешчыкаў. Яны стацілі частку сваёй зямлі, бясплатную працу прыгоннага селяніна. Выкупныя плацяжы памешчыкі атрымалі толькі часткова закладнымі лістамі, а не грошамі. З усёй выкупной сумы дзяржава ўтрымала дарэформенную запазычанасць памешчыцкіх маёнткаў. Разам з тым рэформа прымусіла памешчыкі ушчыльную, па-сапрауднаму заняцца сваёй гаспадаркай – абзаводзіца асабістымі прыладамі працы, цяглай рабочай жывёлай, наймам работнікаў, арганізацыяй працы і г. д. Памешчыцкая сельская гаспадарка пераўтваралася з барской забавы ў прадпрымальніцкую.

У Беларусі гэтыя працэсы былі парушаны царскай палітыкай у адносінах да памешчыкаў рымска-каталіцкага веравызнання і палітыкай насаджэння рускага землеўладання ў краі. Ліквідацыя ў 1863 г. часова-бавязанага стану сялян лішыла беларускіх памешчыкаў аброку і паншчыны. Увядзенне 10 % збору з памешчыцкіх маёнткаў, іншыя дадатковыя падаткі і павіннасці, абмежаванне пашпартнага рэжыму і г. д. прывялі да заняпаду ў 60–70-х гг. XIX ст. гаспадарак памешчыкаў-католікаў. Свабодная мабілізацыя зямельнай уласнасці таксама была парушана. Палітыка ўрада з эканамічнай плоскасці была пераведзена ў палітычную, што выклікала незадавальненне беларускага дваранства, якое стала ў апазіцыю да царызму.